

Галина ЧЕБОТАРЬОВА,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальних правових дисциплін
Кримського економічного інституту
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТІВ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: кримінально-правова характеристика, предмет злочину, медична діяльність, медична інформація, лікарська таємниця.

Предмет злочину є однією з факультативних ознак складу злочину. Такі ознаки властиві й складам деяких злочинів у сфері медичної діяльності. Окремі питання, що стосуються предметів злочинів у медицині, розглядалися П.П. Андрушком, М.В. Анчуковою, В.О. Глушковим, С.В. Гринчаком, В.І. Касинюком, М.І. Хавронюком та деякими іншими науковцями у галузі вітчизняного кримінального права. Проте комплексної кримінально-правової характеристики ознак складів злочинів у сфері медичної діяльності в спеціальній літературі ще не розроблено, а деякі їх властивості викликають неоднозначне тлумачення або залишаються недостатньо вивченими.

За традицією, що склалася у вітчизняній кримінально-правовій доктрині, предметом злочину визнається передусім річ матеріального світу, в зв'язку з якою, з приводу якої або через певний вплив на яку особа вчиняє злочин [1, 3–16]. Виходячи з такого розуміння змісту цієї ознаки складу, предметом злочину, передбаченого ст. 143 Кримінального кодексу України (далі – КК України), слід визнати тканини та органи людини, а злочину, передбаченого ст. 144 КК України, – кров людини. Пояснюється це тим, що, по-перше, кров, органи, тканини людини є не лише частинами її організму, а й частинами матеріального світу, що належать до речей, хоча до речей особливих – які виконують функцію рятування життя та відновлення здоров'я хворих [2]. По-друге, порушення

встановленого законом порядку трансплантації та насильницьке донорство передбачає вчинення винним щодо зазначених речей певних дій (зокрема, вилучення, купівлю, продаж, пересадку).

Згідно з Переліком органів людини, дозволених до вилучення у донора-трупа, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) від 25 вересня 2000 року № 226, такими органами можуть бути: серце, легені, комплекс «серце-легені», печінка, нирки, підшлункова залоза з 12-палою кишкою, селезінка. Переліком анатомічних утворень, тканин, компонентів та фрагментів і фетальних матеріалів, дозволених до вилучення у донора-трупа і мертвого плоду людини, затвердженим наказом МОЗ України від 25 вересня 2000 року № 226, до тканин як предмета трансплантації віднесено: 1) м'які тканини (тверда мозкова оболонка, перикард); 2) тканини опорно-рухового апарату (скроньова фасція, фрагменти ребер, фаланги пальців, кістки ступні та ін.); 3) судини та клапани (аорта, інші артеріальні і венозні судини, клапани серця, аорти та інших великих судин); 4) інші тканини (слухові кісточки, барабанна перетинка, кістковий мозок, шкіра, рогівка, зуби, склера, трахея); 5) фетальні матеріали після штучних абортів та пологів (амніотична оболонка, пуповина, плацента, фетальні клітини).

Слід зауважити, що зазначені нормативні акти МОЗ України не дають змоги чітко

вирішити питання про можливість віднесення до предметів злочину, передбаченого ст. 143 КК України, деяких других частин тіла людини. Зокрема, в іншому зі згаданих вище переліків окремо вказано судини та клапани (аорта, інші артеріальні і венозні судини, клапани серця, аорти та інших великих судин), а також фетальні матеріали (амніотична оболонка, пуповина, плацента, фетальні клітини). Така вказівка викликає у фахівців неоднозначне розуміння при кримінально-правовій характеристиці предмета злочину, передбаченого ст. 143 КК України. Так, П.П. Андрушко відніс їх до тканин [3, 298]. М.І. Хавронюк (більш обґрунтовано, на нашу думку) називає в цій ролі фетальні матеріали, оскільки у Переліку МОЗ України їх вказано поряд із тканинами окремою групою [4, 335]. Не досить прояснює ситуацію та обставина, що Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» [5] до предметів трансплантації відносить не лише органи й тканини, а й інші анатомічні матеріали. Варто зазначити, що у ст. 1 цього Закону міститься ширший, аніж у кримінальному законодавстві, перелік трансплантатів: анатомічні матеріали (органи, тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини), біоімпланти (засоби медичного призначення, виготовлені з анатомічних матеріалів померлих людей), ксенотрансплантати (анатомічні матеріали тварини, призначені для трансплантації), фетальні матеріали (анатомічні матеріали мертвого ембріона (плода) людини). Таким чином, кримінально-правове значення предмета злочину, передбаченого ст. 143 КК України, мають не всі, а лише деякі анатомічні утворення, які можуть використовуватися при трансплантації.

Оскільки термін «анатомічні матеріали», який вживається в Законі України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», є ширшим ніж поняття «органи та тканини», яке вживається у ст. 143 КК України, слід погодитися, що анатомічні матеріали, які не є тканинами, предметом злочину, передбаченого ст. 143 КК України, не визнаються. Водночас деякі фахівці, не надаючи, очевидно, значення наведеним положенням цього Закону, визна-

ють їх предметом такого злочину [6, 102]. На наш погляд, це питання є більшою мірою медичним, аніж юридичним, тому вирішити його мають передусім фахівці-медики. Однак, поза сумнівом, пробіли та протиріччя у медичному та кримінальному законодавстві слід усувати, причому вирішити питання не лише формально, а й по суті, оскільки порушення порядку трансплантації анатомічних матеріалів, які не є органами чи тканинами людини, можуть бути не менш небезпечними для здоров'я реципієнта, аніж порушення порядку трансплантації власне органів чи тканин [7, 54–55].

На тлі розвитку сучасних технологій і зумовлених ним змін у різних соціальних сферах наукова позиція, відповідно до якої предметом злочину визнаються лише матеріальні утворення (речі матеріального світу), не пояснює кримінально-правового значення деяких субстанцій, які до таких речей не належать, але при цьому в зв'язку з певним впливом на які винна особа посягає на об'єкти кримінально-правової охорони. Останнім часом дедалі більше криміналістів підтримують позицію, згідно з якою предметом злочину має визнаватися також певна інформація (комп'ютерна інформація, різні види таємниць – комерційна, банківська, державна та ін.). Аргументи, які наводяться у цьому зв'язку, досить переконливі [8, 22; 9, 75; 10, 7–9]. Думку про можливість визнання інформації предметом злочину підтримують і зарубіжні криміналісти [11; 12].

Інформація є предметом злочинів у сфері медичної діяльності, передбачених статтями 132 та 145 КК України. При цьому в ст. 8 Закону України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення» закріплено, що відомості про результати медичного огляду, наявність чи відсутність ВІЛ-інфекції в особі, яка пройшла медичний огляд, становлять лікарську таємницю [13]. Отже, зазначені в ст. 132 КК України відомості про проведення медичного огляду на виявлення зараження ВІЛ чи іншою невиліковною інфекційною хворобою та передбачена в КК України лікарська таємниця співвідносяться як спеціальний та загальний предмети злочину. Тому, як слушно зазначає

В.І. Касинюк, ст. 132 КК України є спеціальною стосовно ст. 145 КК України [14, 409].

Загальною нормою, яка визначає сутність і зміст лікарської таємниці, є ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я (далі – Основи): медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків [15]. Ці положення конкретизуються в окремих нормативно-правових актах, що регулюють медичну діяльність (зокрема, Законах України «Про донорство крові та її компонентів» (ст. 14) [16], «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» (ст. 17) [5], «Про захист населення від інфекційних хвороб» (ч. 2 ст. 26) [17], «Про психіатричну допомогу» (ст. 6) [18] тощо).

Аналіз законодавства свідчить, що лікарською таємницею є відомості: про хворобу, її лікування, інтимне та сімейне життя особи. А тому важливо відмежовувати в практичній діяльності лікарську таємницю від інших відомостей про особу, що стають відомі суб'єкту, який діє в сфері медичної діяльності (наприклад, відомості про рід занять особи або про її судимість). Безумовно, складно заздалегідь закріпити на нормативному рівні вичерпний перелік такої інформації, а тому при вирішенні цього питання у кожному конкретному випадку необхідно визначати зміст понять «хвороба», «медичне обстеження», «медичний огляд», «результати медичного обстеження», «результати медичного огляду», «інтимна сторона життя громадянина», «сімейна сторона життя громадянина». Тому складові елементи лікарської (медичної) таємниці здебільшого носять оціночний характер [19].

М.І. Хавронюк вважає, що лікарська таємниця як предмет злочину, передбаченого ст. 145 КК України, – це «певним чином задокументована інформація про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина» [4, 339]. Однак, на нашу думку, такий предмет може існувати не лише в задоку-

ментованій формі. Адже лікарською таємницею не можуть визнаватися відомості, що не мають матеріалізованого носія, а передаються шляхом усного повідомлення. Слід пам'ятати, що будь-яка таємниця (у т.ч. лікарська) – це інформація, а інформацією згідно зі ст. 2 Закону України «Про інформацію» є не лише задокументовані, а й публічно оголошені відомості [20]. Окрім того, навряд чи часто інтимні сторони життя людини мають документальну форму закріплення (імовірніше, навпаки). Також М.І. Хавронюк зазначає, що «лікарську таємницю (інформацію про пацієнта) слід відрізнити від медичної таємниці (інформації для пацієнта)» [4, 339]. Вважаємо, що протиставлення медичної інформації лікарській таємниці недоцільне. Медична інформація – це свідчення про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, в тому числі і про наявність ризику для життя й здоров'я [21]. Лікарська таємниця та медична інформація є поняттями, що перетинаються (певна частина медичної інформації є лікарською таємницею, але при цьому лікарська таємниця охоплює не лише медичну інформацію).

Визначення лікарської таємниці в юридичній літературі мають, як правило, переліковий характер. Так, деякі автори визначають її як відомості про факт звернення пацієнта за медичною допомогою, стан здоров'я громадянина, діагноз його захворювання, інші відомості, отримані при огляді та лікуванні пацієнта, включаючи інформацію про сімейне, інтимне життя пацієнтів та їхніх родичів [22]. Інші характеризують цю таємницю як захищені згідно з законодавством відомості про факт звернення за медичною допомогою, стан здоров'я громадянина, діагноз його захворювання та інші відомості, отримані при його обстеженні та лікуванні, зобов'язання зберігати які покладається на осіб, що виконують професійні, службові та інші обов'язки в сфері медичної діяльності [23, 247].

Заслужують на увагу прагнення окремих дослідників систематизувати види інформації, що становить лікарську таємни-

цю. Так, Н. Коробцова пропонує розподілити ці відомості на медичні (про стан здоров'я пацієнта) та немедичні (про інтимне і сімейне життя пацієнта) [24]. Однак слід зауважити, що пацієнт – це хвора особа, яка лікується. Тому в зазначеній класифікації поза увагою залишається інформація про особу, яка не є пацієнтом, а також відомості, що не стосуються безпосередньо стану здоров'я особи (наприклад, відомості про осіб, які заявили про свою згоду або незгоду стати донорами у разі смерті, що згідно зі ст. 17 Закону «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» становлять лікарську таємницю і можуть бути розголошені лише у випадках, передбачених законом) [5]. Отже, лікарською таємницею можуть визнаватися відомості, що стосуються не лише пацієнтів, а й інших осіб.

Одним із недоліків багатьох доктринальних визначень лікарської таємниці (як, до речі, й нормативних положень, що її характеризують, – зокрема, ст. 40 Основ) є вказівка на суб'єкта, якого стосуються відомості, що становлять лікарську таємницю, лише як на громадянина. Таке розуміння потребує визнати, що особи без громадянства позбавлені права на збереження щодо них цієї таємниці. Водночас у статтях 270 та 286 Цивільного кодексу України [25] право на недоторканність особистого і сімейного життя, а також право на таємницю про стан здоров'я визнається за будь-якою фізичною

особою (незалежно від наявності чи відсутності в неї громадянства). Тому лікарською таємницею необхідно вважати відомості, що стосуються не громадянина, а будь-якої фізичної особи.

Таким чином, є підстави вважати, що лікарська (медична) таємниця як предмет злочину має такі ознаки: 1) це інформація, з якою особа ознайомлюється в зв'язку з виконанням своїх обов'язків у сфері медичної діяльності; 2) ця інформація стосується фізичної особи, яка звернулася до медичної установи, медичного закладу, медичного працівника (пацієнта, донора, реципієнта тощо); 3) ця інформація захищена законодавством, а тому може бути розголошена самою особою, якої вона стосується, а іншими особами – лише у передбачених законом випадках; 4) це інформація певного змісту – про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну й сімейну сторону життя фізичної особи.

В цілому ж здійснене в даній роботі дослідження предметів злочинів, передбачених статтями 143, 144, 132, 145 КК України, дає можливість, на нашу думку, уточнити деякі положення щодо змісту ознак складів цих злочинів, а також сформулювати пропозиції про вдосконалення чинного кримінального законодавства в частині, що стосується охорони медичної діяльності засобами кримінального права та практики його застосування.

Список використаних джерел:

1. Кравцов С.Ф. Предмет преступления: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С.Ф. Кравцов. – Л., 1976. – 19 с.
2. Малейна М.Н. Право индивида на телесную (физическую) неприкосновенность / М.Н. Малейна // Государство и право. – 1993. – № 4. – С. 97–106.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [відп. ред. С.С. Яценко]. – [2-ге вид., переробл. та доповн.]. – К.: А.С.К., 2002. – 936 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / [за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – К.: Каннон, 2001. – 1104 с.
5. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: закон України від 16 липня 1999 року № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 377.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [за заг. ред. Потєбенька М.О., Гончаренка В.Г.]: у 2-х ч. – Особлива частина. Коментарі до статей 109–447 Кримінального кодексу. – К.: Форум, 2001. – 944 с.
7. Чеботарева Г.В. Уголовно-правовые проблемы трансплантации органов и тканей человека и донорства крови в Украине: монограф. / Г.В. Чеботарева. – К.: КНЭУ, 2006. – 180 с.

8. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.Е. Радутний. – Х., 2002. – 22 с.
9. Берзін П.С. Предмет незаконного використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування та кваліфікованого зазначення походження товару (ст. 229 Кримінального кодексу України) / П.С. Берзін // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2003. – № 10. – С. 75–91.
10. Лашук Є.В. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Є.В. Лашук. – К., 2005. – 19 с.
11. Яшков С.А. Соотношение понятий «информация», «сообщения», «сведения» и «данные» в УК РФ / С.А. Яшков // Правоведение. – 2004. – № 2. – С. 91–96.
12. Шульга А.В. Информация как предмет преступления / А.В. Шульга // Черные дыры в Российском законодательстве. – 2008. – № 2. – С. 145–146.
13. Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення: закон України від 12 грудня 1991 року № 1972-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 11. – Ст. 152.
14. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – [2-ге вид., перероб. і доповн.]. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – 1152 с.
15. Основи законодавства України про охорону здоров'я: закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XI // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
16. Про донорство крові та її компонентів: закон України від 23 червня 1995 року № 239/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 23. – Ст. 183.
17. Про захист населення від інфекційних хвороб: закон України від 6 квітня 2000 року № 1645-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 29. – Ст. 228.
18. Про психіатричну допомогу: закон України від 22 лютого 2000 року № 1489-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143.
19. Мепаришвили Г.Д. Врачебная тайна и уголовное судопроизводство / Г.Д. Мепаришвили // Советское государство и право. – 1989. – № 11. – С. 74–78.
20. Про інформацію: закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
21. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К.Г. Устименка) від 30 жовтня 1997 року № 5-зп. Справа № 18/203-97).
22. Махник О.П. Ответственность за нарушение врачебной тайны / О.П. Махник // Юрист. – 2005. – № 8. – С. 32–33.
23. Стеценко С.Г. Медицинское право: учебн. / С.Г. Стеценко. – СПб: Юридический центр Пресс, 2004. – 572 с.
24. Коробцова Н. Правове регулювання лікарської таємниці / Н. Коробцова // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 4. – С. 8–11.
25. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

Галина ЧЕБОТАРЬОВА

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТІВ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Резюме

Розглянуто питання кримінально-правової характеристики предметів злочинів, передбачених статтями 132, 143, 144, 145 КК України, аналізуються прогалини та протиріччя у медичному та кримінальному законодавстві щодо визначення предметів цих злочинів; аргументується позиція, згідно з якою предметом злочинів у сфері медичної діяльності має визнаватися також певна інформація (лікарська таємниця).

Галина ЧЕБОТАРЕВА

**УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТОВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
В СФЕРЕ МЕДИЦИНСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Резюме

Рассмотрены вопросы уголовно-правовой характеристики предметов преступлений, предусмотренных статьями 132, 143, 144, 145 УК Украины, анализируются пробелы и противоречия в медицинском и уголовном законодательстве, касающиеся определения предметов этих преступлений; аргументируется позиция, в соответствии с которой предметом преступлений в сфере медицинской деятельности должна признаваться также определенная информация (врачебная тайна).

Galina CHEBOTAREVA

CRIMINAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF CRIME IN MEDICAL SPHERE OBJECTS

Summary

The article argues the issues of criminal and legal characteristics of crime objects stipulated in articles 132, 143, 144, 145 of the Criminal Code of Ukraine and analyzes deficiencies and contradictions in the medical and criminal legislation in regard to the definition of those crime objects. The article considers the issues that medical confidentiality must be recognized as a crime in medical sphere object.